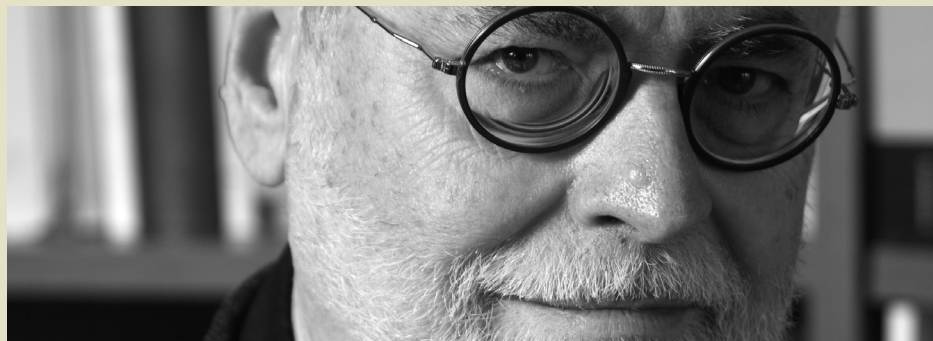

JESÚS ALTURO I PERUCHO, FILÒLEG, PALEÒGRAF, HISTORIADOR DE LA CULTURA

BREU BIOBIBLIOGRAFIA

TÀNIA ALAIX I AMADEU PONS

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Proemi

Em plau presentar aquesta biobibliografia de l'amic i gran professor Dr. Jesús Alturo com a homenatge a la seva dilatada trajectòria intel·lectual i com a professor universitari. S'hi recullen els records i les fites investigadores que desentranyen no només el fil dels seus èxits públics, sinó també els matisos personals que han impulsat cada pàgina escrita i cada capítol viscut.

A mesura que descorrem el vel de la vida i la seva obra d'aquest extraordinari investigador científic i professor, ens endinsem en un viatge on les paraules no només narren, sinó també ressusciten moments, emocions i l'esperit mateix de la seva fructuosa aportació, sempre en col·laboració amb la Dra. Tània Alaix, la seva estimada esposa i també investigadora entusiasta com ell.

Aquest prefaci és un homenatge a la seva persona i a la seva amistat, i vol servir com a portal a un univers on paraules i vivències s'entrellacen, oferint un retrat complet de l'obra investigadora del professor Dr. Jesús Alturo. És el fruit de la seva bona preparació, d'una llarga i molt responsable docència, i especialment de la seva gran passió pels documents, la cultura i les lletres. És, també, molt constant en aquesta tasca diària d'estudi. Ell mateix a voltes es confessa «un lletraferit». És impressionant poder veure aquí ressenyats 369 molt valuosos treballs seus. Però aquests no són el punt final, sinó que ara una vegada passi a catedràtic emèrit, més lliure, no dubtem que encara anirà engruixint aquest gran nombre de treballs.

La seva preparació acadèmica foren la Filologia Clàssica i la Paleografia, Codicologia i Diplomàtica, cursats a la Universitat Autònoma de Barcelona. La seva docència es desenvolupà a la mateixa Universitat, primer essent un professor de Filologia

Llatina, després com a auxiliar del gran mestre Dr. Anscari M. Mundó, i finalment el substituï a la càtedra de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica.

La seva tasca no s'ha limitat als deures estrictes de la docència, sinó que ha esdevingut un veritable i molt notable historiador, tal com mostra aquest llarguíssim llistat d'obres seves. Ell ha estudiat a fons multitud de documents, que després els professionals de la història podran utilitzar per bastir els seus relats històrics. Les obres que el Dr. Jesús Alturo ens ha ofert, certament, mostren en ell l'aplicació d'un rigorós i acurat mètode científic i també una enorme capacitat de treball.

D'altra banda, la temàtica dels seus treballs és molt àmplia, si bé abunden els temes medievals, també, si s'escau, toca temes moderns i actuals. Els temes més sovintejats són els diplomataris medievals i els fragments de còdexs. Igualment, en alguna ocasió ha investigat la història de peces d'art o les inscripcions d'epigrafia. Ha assistit i participat a 70 congressos, la majoria dels quals eren internacionals. És per això que les seves aportacions no solament s'han mogut a Catalunya i a la península Ibèrica, sinó que també han abraçat un àmbit europeu.

Ha tingut sempre una preferència per la nostra llengua catalana i la seva filologia. Així ho mostra un dels seus darrers llibres, l'innovador *Lletres que parlen*.

Finalment, vull també agrair la bona dedicació que sempre ha esmerçat envers els documents del nostre Bisbat d'Urgell. I això, no només per fer honor al Bisbat de procedència dels seus estimats pares, sinó també perquè hi ha trobat, al nostre Bisbat, uns documents molt antics i rellevants, com són el fragment del *Liber iudiciorum*, els documents de la Canònica d'Organyà, i la publicació dels documents més antics del nostre Arxiu Capitular en el projecte internacional *Monumenta palaeographica medii aevi*. Ell s'ha encarregat de l'edició de les *Chartae Latinae antiquiores Cataloniae*.

És per això que també li retem el nostre sincer agraïment i homenatge, i volem també adherir-nos al reconeixement dels seus grans mèrits, que altres anteriorment han posat en relleu, quan li concediren el Premi Ciutat de Barcelona (1982), el Premi Crítica Serra d'Or de Recerca (2004) i finalment de manera ben merescuda la Creu de Sant Jordi (2021) que atorga la Generalitat de Catalunya.

No dubto que la lectura de la seva biobibliografia serà molt útil als investigadors i estudiosos d'ara i del futur, i alhora contribuirà a oferir-li el degut homenatge públic, que té ben merescut.

Gràcies per tot, doctor i amic Jesús Alturo. *Jubilació* no ha de significar deixar de fer, o deixar de treballar, sinó que *iubilatio* s'uneix significativament a l'acció de gràcies i a l'exultança que els qui us coneixem i apreciem, compartim amb vós i la vostra esposa Tània, per una nova etapa ben fructífera del vostre nou treball que ara comença.

+ Joan-Enric VIVES I SICÍLIA
Arquebisbe-bisbe d'Urgell i
copríncep d'Andorra

El servidor de la paraula, de la història i del nostre poble

El nostre ofici, benvolgut Dr. Jesús Alturo, és ben singular i engrescador: servir la paraula escrita, la història i el nostre poble. Ens plau participar en aquest homenatge que t'ofereixen els teus amics, que segur serà un «magnificat» a la nostra tasca de paleògrafs i historiadors.

Estimat Jesús! Ets un referent i un autèntic mestre en paleografia i història. Hi poses tota l'ànima. Ets un veritable servidor de la recerca i de l'esperit de tants i tants documents que has regestat, transcrit i interpretat. T'ho has passat molt bé i nosaltres n'hem gaudit moltíssim. No acabis mai d'escriure! T'ho demanem, ho esperem i, ara ja, en gaudim.

M'emocio quan dius textualment que jo et vaig ensenyar uns pergamins: «Per primera vegada en ma vida en vaig tenir un a les mans. Encara guardo memòria de l'emoció d'aquell instant» (*Fides ex auditu...* (2022), p. 55). I ben aviat et va venir una munió immensa de pergamins, que has estudiat i acaronat, i de la qual nosaltres hem tret tants fruits!

Has estat molt generós amb nosaltres. Els teus innumerables estudis i llibres ens han descobert l'ànima de la nostra història. La teva tasca ha estat, doncs, molt eficaç i molt útil. Certament, ets un veritable «servidor de la paraula escrita». Deixeu-nos fer una reflexió que ens ve al cap quan contemplem els teus estimats llibres: ser un «servidor de la paraula escrita».

És de tots conegut que el cristianisme ha escrit pàgines sublimes exaltant la «paraula» (el *logos*, el *verbum*). Una d'aquestes és la del primer capítol de l'evangeli de sant Joan Evangelista. Diuen que és la pàgina més bonica i més teològica dels evangelis. Certament, sant Joan és una àliga que s'aixeca vers les immensitats de l'infinit i tracta el tema més sublim de Déu: la paraula (la segona persona de la Santíssima Trinitat, Jesús). La paraula és engendrada eternament pel Pare (primera persona de la Trinitat). La paraula és l'expressió de la intel·ligència. És el fruit més preclar de la saviesa. Déu és saviesa, o sigui, la saviesa en Déu és tan perfecta que esdevé persona. Així com l'amor de Déu és tan perfecte que també és persona; d'aquí la Santíssima Trinitat! Aquestes reflexions són tan profundes que sabem que el mateix sant Tomàs en contemplar-les perdia els sentits davant la gran bellesa de la paraula i l'amor divins, s'extasiava. Aquesta paraula, però, obté el màxim grau de bellesa quan s'encarna: «*Et verbum caro factum est*». El qui és la paraula s'ha fet home (*Joan 1,14*).

També la paraula dels humans rep el màxim grau de bellesa quan es fa lletra, ja que és com el verb diví que s'encarna i es fa llum i veritat: «En Ell hi havia la vida, i la vida era la llum dels homes. La llum resplendeix en la foscor, i la foscor no ha pogut ofegar-la» (*Joan 1, 4-5*). I quan s'encarna o es fa lletra, habita entre nosaltres. La paraula encarnada o escrita es fa eterna o perdurable. Les paraules, si no esdevenen escrites, simplement volen i es perden. La lletra escrita roman entre nosaltres: «El qui és la paraula s'ha fet home i ha habitat entre nosaltres» (*Joan 1,14*). Tractar, entendre i explicar la paraula escrita és l'afer més sublim al qual es pot dedicar l'humà. I precisament aquest és el nostre ofici com a historiadors i paleògrafs: penetrar i donar a conèixer el nucli o l'ànima de la paraula dels documents, que no són altra cosa que paraules escrites.

Endinsem-nos una miqueta més en la formosor de la pàgina més bonica de l'evangeli de sant Joan per acabar-nos de convèncer de la bellesa del nostre ofici d'historiador i paleògraf, semblant al dels exegetes que ens expliquen els evangelis.

Cal repetir que el pròleg de sant Joan al seu evangeli és un himne a Jesucrist, Paraula de Déu. A l'ensems és una relíquia preciosa de la primitiva litúrgia. El text original està saturat de misteriosa bellesa. El pensament es va desenvolupant en tres cercles concèntrics: la contemplació de la Paraula (*logos, verbum*) des de l'eternitat, la seva acció creadora i la seva vinguda al món en el misteri de l'Encarnació.

Primer ens diu que en el principi (abans de la creació del món) ja existia la Paraula, perquè Jesucrist —com a Fill de Déu— era des de sempre el *logos, verbum* o pensament (Paraula) imminent del Pare. Així es manifestà la intimitat del mateix Déu: sempre gloriosament feliç. El mateix sant Francesc d'Assís gaudeix d'aquesta contemplació de la Paraula i ens diu que hi va experimentar «la saviesa, la flor de la creació, l'inici de la Vida i la llum —victòria sobre les tenebres— que Déu comunica de si mateix als homes, a tots nosaltres».

«La Paraula va venir al món». En dona testimoni el mateix sant Joan Baptista. Tanmateix, el món no va entendre aquesta Paraula i fou rebutjat en la seva pròpia pàtria, tractat com un estranger, però als que creuen en el seu nom, als que escolten la Paraula, els rep la mateixa Llum (Déu) i reben la dignitat d'ésser fills de Déu. I la Paraula es va fer carn. O sigui, Déu es va fer home. El misteri del «*Verbum caro factum est*» és el centre de la història humana. La Paraula esdevé la gran protagonista de la història humana: o s'accepta o es rebutja. Malgrat tot, continua entre nosaltres: «acampà entre nosaltres»; plantà la seva tenda entre nosaltres, com un més dels qui —com nosaltres— peregriem en el desert cap a aquesta terra promesa que és el cel.

Òbviament, nosaltres hem d'estar sempre en diàleg de confiança amb la infinita Paraula del Pare. Per això serem benaurats tots aquells que intentem escoltar, descobrir i explicitar la Paraula, ja sigui divina o humana, perquè així participem del diàleg que ens porta a la història o la vida dels homes i del mateix Déu, el gran protagonista de la història.

La lloança a la Paraula no queda exhaurida en el pròleg de l'Evangeli de sant Joan, sinó que continua en tota la història de l'Església primitiva. Aquí es repetirà que els evangelis són λόγια,

les paraules de Jesús que ens salven. Ben curiosa és la història del naixement dels evangelis (λόγια, paraules) de Jesús. És la història dels llibres inspirats del Nou Testament, especialment dels quatre evangelis.

Els llibres inspirats i reconeguts com a tals per l'Església van tenir en llur origen una evolució interessant: primerament els fets o les *paraules* foren transmesos oralment, després aquests fets o *paraules* foren recitats o llegits oficialment, i al final es van fixar definitivament en els escrits que denominem Sagrades Escrip-tures. En les comunitats cristianes de l'època dels apòstols es predicava oralment el que en direm *Nou Testament*. L'Església representava la tradició vivent i l'òrgan de transmissió d'aquestes paraules o missatge oral sota l'acció de l'Esperit Sant, tot i que de mica en mica s'intenta posar per escrit tota aquesta tradició oral, totes aquestes paraules, sempre amb el guiatge i autoria principal de l'Esperit Sant, segons creiem els cristians amants del llibre de la Bíblia.

En els orígens de l'Església, doncs, sembla dominar la preocupació de repetir les *paraules* i fets de Jesús; d'aquí neixen els evangelis del Nou Testament, així com les cartes de sant Pau i altres apòstols que foren transmeses i copiades entre les esglésies primitives. Que aquests llibres ja existien al principi del segle II, es demostra gràcies a les obres literàries d'autors que, paral·lelament a les Escrip-tures Sagrades, feien comentaris o exegesis. Per exemple, l'escriptor Papius (65-130) escriví cinc llibres d'*Explicacions de les paraules del Senyor*, considerats la primera obra d'exegesi dels evangelis. Diu textualment: «Jo vaig aprendre molt bé dels ancians i vaig gravar ben bé en la meva memòria... els manaments que foren donats pel Senyor a la nostra fe... Jo preguntava sempre què és el que havien dit Andreu, Pere, Felip, Tomàs, Jaume, Joan, Mateu o qualsevol altre deixeble del Senyor, o què diuen Aristó i Joan el prevere, deixebles del Senyor. Marc fou intèrpret de Pere i escriví amb fidelitat, tot i que desordenadament, el que acostumava a interpretar (parlar en nom de sant Pere o sant Pau), que eren els dits o paraules i fets del Senyor. Ell mateix (Marc) no els havia sentit del Senyor, ni havia estat el seu deixeble; tanmateix, més endavant havia estat deixeble de Pere, el qual donava llurs instruccions segons les necessitats, però sense pretensió de compondre un conjunt endreçat de sentències (o frases) del Senyor... Pel que fa a Mateu, ordenà en llengua

hebrea les paraules o sentències (evangeli) del Senyor i interpreta cadascuna segons la seva capacitat».

És un fragment de gran interès no sols per als exegetes dels evangelis, sinó també per als historiadors de l'Església primitiva. En el mateix fragment podem arribar a la conclusió hipotètica que aquest Joan prevere era Joan evangelista, l'apòstol del Senyor —que afirma que era ancià— i que encara vivia en temps de Papiès. També ens sorprenen els detalls que ens dona sobre Marc, del qual diu que era un xic desordenat, i de Mateu. Aquest fragment és, doncs, una peça-testimoni de notable interès històric.

Contemporani de Papiès és Climent romà, que constantment fa referències a les Paraules o Nou Testament, i un segle després l'homònim Climent d'Alexandria, gran pedagog, en el seu tractat *Stromata*, té unes frases molt interessants sobre la relació existent entre la Sagrada Escriptura, la gnosi i la tradició, així com sobre la profunditat de la mateixa Sagrada Escriptura (o Paraules de Jesús), en la qual inclou els evangelis i les cartes de sant Pau. Diu: «... de fet, als qui són adults en la fe sí que els ensenyaem una saviesa amagada en el disseny de Déu...». Com diu l'Escriptura, «cap ull no ha vist mai, ni cap orella ha sentit», ni el cor de l'home somia allò que Déu té preparat per als qui l'estimen. A nosaltres, però, Déu ens ho ha revelat mitjançant l'Esperit (per les Paraules escrites...). Ara bé, l'Apòstol, per contraposar la fe comuna a la perfecció del coneixement, de vegades anomena a aquella *fonament* i de vegades *llet*. Que cadascú miri bé com construeix; això és el que el coneixement edifica sobre la base de la fe en Jesucrist... Sabem bé que el Salvador no diu res d'una manera purament humana, sinó que ensenya als seus deixebles totes les coses amb una saviesa divina i plena de misteris, per la qual cosa no hem d'escollar les seves paraules amb una oïda carnal, sinó que, amb un religiós estudi i intel·ligència, hem d'intentar trobar i comprendre'n el sentit amagat... El que té més importància per al fi mateix de la nostra salvació està com protegit per l'embolcall del sentit més profund, meravellós i celestial, i no convé rebre'l a les nostres oïdes de qualsevol manera, sinó que cal penetrar-lo amb la ment fins al mateix esperit del Salvador i fins al secret de la seva ment... Crist és el *logos* (la Paraula) revelador, il·luminador i el nostre gran pedagog que ens explica les escriptures».

És admirable que Climent d'Alexandria faci un elogi tan esplèndid del que són les Paraules divines i del revelador o il·luminador d'aquestes.

Tractar la Paraula divina és l'ofici més excels que pot tenir un humà. D'aquesta esplendor i glòria també participa qui és servidor de les paraules humanes i de la història de la nostra gent. És el nostre ofici: estar al servei de les paraules escrites i de la història del nostre poble. Sí, estimat Jesús Alturo, tu i nosaltres, els arxivers, no fem altra cosa que seguir al servei dels estudiosos de la nostra història: «*Non nobis, sed vobis*» és el nostre lema. Incansablement acarem la tasca de la investigació, o sigui, la recerca dels instruments que serveixen per esbrinar la nostra història; som com les abelles, sempre treballadores, que entren i surten de les bresques per dipositar-hi la mel (Virgili a l'*Eneida* 2, 567-588). Tenim el neguit innat de treballar per la comunitat, no pas per a nosaltres mateixos («*Non nobis, sed vobis*»); sense la més mínima concessió que limiti o minvi aquest extenuant servei nostre a favor dels investigadors. Aquests s'emporten la glòria; ells i no nosaltres. Nosaltres simplement esdevindrem servidors de la paraula escrita i de la història del nostre poble.

El nostre poble, especialment en l'època medieval, és quasi sempre la parròquia. Mai no ens cansarem d'elogiar la parròquia. Òbviament, avui cal parar l'atenció —com ho fas tu, estimat Jesús— no sols en els grans personatges (reis, comtes, bisbes, abats... i altres institucions), sinó també i sobretot en la història vertadera i fonamental del nostre poble català i de la seva gent, i especialment de les nostres parròquies. Aquesta institució —la parròquia— és cabdal per entendre la nostra història i la mateixa cultura de la nostra societat. Car no hi ha dubte que durant molts segles la parròquia ha estat un dels factors aglutinadors dels nostres pobles i ciutats i de la seva gent. La parròquia marcava les festes i els costums, les processons, així com les manifestacions populars i piadoses, que eren actes importants. La parròquia contribuïa a fer viure la vida íntima de l'Església en cada ciutat o poble i en cadascun dels fidels. La parròquia era el canal a través del qual (també avui) el cristià accedeix i s'incorpora a aquesta Església a través de les denominades fonts de la gràcia, la pila

baptismal. A la parròquia el cristià santifica la seva vida mitjançant l'acció sacramental que el rector (o diaca) realitza a favor dels feligresos —dels «*fili Ecclesiae*». A la parròquia el cristià viu la seva participació en la comunitat dels creients en Crist i fa bestreta en la comunitat terrestre de l'assemblea dels Sants al Cel. És ben cert que els bateigs, els matrimonis, els enterraments, les misses encarregades per les ànimes dels difunts... eren com una festa quotidiana, però alhora eren batecs molt entranyables i notables d'una vida molt sincera, la d'aquella bona gent, així com d'unes tradicions que ultrapassaven el dia a dia per connectar amb la vida del més enllà i amb tots els nostres avantpassats. Era, en definitiva, una manera de palpar l'ànima del poble d'ahir i d'avui, formant una sola societat i un poble íntegre. Un poble, el nostre, que aixeca esglésies, les decora, les omple d'imatges de gran devoció popular —com la de la Mare de Déu de Montserrat—, i al voltant de les quals els parroquians construeixen les seves llars a la seva empara. Un poble o ciutat on els seus habitants neixen, creixen i viuen intentant assolir les virtuts de l'Amor i de l'Esperança, fermes en la Fe sota els arcs i les voltes dels seus temples, de les seves parròquies i àdhuc de les seves catedrals... ; i a l'hora de la mort els seus campanars redoblen el seu cant trist acompanyant-los a les seves sepultures cristianes, a la terra santa, esperança de la seva darrera i definitiva parròquia o assemblea dels Sants.

Així és com tu, Jesús, i la Tània esdeveniú, en el treball diari o en el vostre ofici tan singular d'escriure llibres, autèntics servidors de la paraula escrita de la història i del nostre poble. Enhorabona!

Josep M. MARTÍ I BONET
Arxiver diocesà de Barcelona

Sumari

Proemi de l'Excm. i Rvdm. Sr. Joan-Enric Vives i Sicília, arquebisbe-bisbe d'Urgell i copríncep d'Andorra	VII
Presentació del M. Il·ltre. Sr. Dr. Josep M. Martí i Bonet, arxiver diocesà de Barcelona	XI
Nota introductòria	XIX
1. Notes biogràfiques de Jesús Alturo i Perucho	XXI
1.1 ELS PRIMERS ANYS	XXI
1.2 ELS ANYS DE DOCÈNCIA I RECERCA UNIVERSITÀRIA	XXV
2. Bibliografia	43
3. Tria d'algunes recensions d'obres seves	87
Epíleg de Jordi Llavina	129
Índex analític	133

L'àlbum fotogràfic comença a la pàgina 96

Els principals camps d'estudi en què Jesús Alturo i Perucho (el Pont de Suert, 1954) ha excel·lit són la història de l'escriptura i dels textos llatins, catalans i occitans, la història del llibre manuscrit i de les biblioteques, la codicologia, la diplomàtica, l'epigrafia, la filologia llatina medieval, la lingüística catalana i romànica, la història de la literatura catalana, la història medieval, la història de l'art, la història de l'Església i de la litúrgia, i la història de la cultura en general. El resultat és una obra rica, variada i profunda que ens atansa a un més exacte coneixement del nostre patrimoni bibliogràfic i documental, i contribueix de retop a la seva millor conservació i difusió posant-la al servei de la societat i del nostre país, del qual dona els fonaments dels orígens històrics i culturals. Una obra de referència obligada en tots els temes que ha tractat, sempre amb innovadores aportacions i renovada metodologia. No debades el seu tarannà queda ben definit en les activitats preferides del seu admirat Beda: aprendre, ensenyar i escriure.

ISBN 978-84-9191-318-4

1 6 5 3 2

9 788491 913184

532

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR